

Toimiiko Venäjällä järjestelmä?

Risto Sänkiaho

Venäjää on kutsuttu "kulissiyhteiskunnaksi": virallisen pintakuorrutuksen alla on arkinen todellisuus. Tällaisessa järjestelmässä on vaikea päästä perille todellisuuden luonteesta. Venäjää onkin kuvattu järjestelmäksi, jossa mikään ei toimi, mutta kaikki järjestyy. Venäjällä ei ole pystytty myöskään toteuttamaan oikeusvaltion paradoksia eli valtion vallan rajoittamista. Asettamallaan oikeusnormeilla valtio itse rajoittaisi itseään ja toimintamahdollisuuksiaan. Nykyistä presidentin valtaa, jossa kulminoituu myös valtion valta, ei nyt rajoita mikään. Tämä tilanne ei ole kovinkaan hyvä ajatellen demokratian kehittämistä. Maa voi näin ollen palata pysyvästi vanhaan yksinvaltaisuuteen.

Tämän artikkelin tarkoituksena on kuvata nykyistä Venäjän kehitystä funktioanalyttisen systeemitieteen keinoin. Näin voidaan tarkastella yhteiskunnallisen toiminnan eri osaloja ja erityisesti niiden välisiä kytkentöjä, jolloin saadaan mahdollisesti selville kokonaisuuden toiminta tai toimimattomuus. Vaikka historiallisesti jatkuva kaaos on kuvannut Venäjän yhteiskunnallista tilaa paremmin kuin integraation perustuva konsensus, on syytä tarkastella myös Venäjää integraatioteoreettisten mallien valossa. Toisaalta: venäläiset ovat tottuneet elämään tämän kaaoksen kanssa (*Bäckman* 1998 ja *Lane* 2000). Kaaottisuus ilmenee usein vain ylätasolla, sillä perhe ja suku on organisoitu tiukan hierarkkisesti ja monet sosiaaliset turvaverkot toimivat kansalaisyhteiskunnan tasolla.

On hyvä pitää mielessä vanha totuus, että suuret uudistukset ovat Venäjällä aina enemmän tai vähemmän epäonnistuneet. Nämä mullistukset ovat olleet todellisia kumouksia, joissa koko järjestelmä on pyritty uudistamaan. Esimerkiksi Karl Popper (1974) kritisoi vahvasti tällaista utooppista yhteiskuntien uudistusta ja pyrki markkinoimaan kehitykseen pienten askelten uudistuspolitiikkaa. Uudistusten suureleisyys ja epäpopperilaisuus on usein katsottu uudistusten epäonnistumisen syyksi (*Moty* 1997). Toisaalta Venäjällä on aika ajoin ollut selkeitä kehityksen aikoja, jolloin olot ovat parantuneet huomattavastikin. Venäjää ei ole näin ollen tuomittu alikehitykseen, vaikka sen rakenteissa onkin paljon kehitystä jarruttavia piirteitä.

Systeemitieteellisen tarkastelun avulla voidaan myös ymmärtää jatkuvaa järjestelmällisyydestä kaaokseen, jolloin kaaottisessa tilanteessa luodaan monta yleensä uutta systeemiä, joiden muodostama kokonaisjärjestelmä ei toimikaan. Yhteiskuntakäytännöiden mallien mukaanhan lisääntyvään ympäristön epäjärjestykseen (kuten saastuminen) voidaan vastata vain systeemin sisäistä hierarkkista järjestystä vähentämällä eli epäjärjestyttä (kaaosta) lisäämällä. Venäjä joutui uuteen suureen uudistukseen valmistautumattomana. Vaikka perestroikan ja glasnostin aikana oli toki tehty valmistustyötä uutta systeemiä varten, niin sosialismin nopea romahtaminen tuli yllätyksenä (*Shmelev* 2000). Ralf Dahrendorf on Itä-Euroopan kehitystä tarkastellessaan katsonut poliittisten uudistusten vaativan kuusi kuukautta, taloudellisen järjestelmän uudistamisen kuusi vuotta ja kansalaisyhteiskunnan muuttamisen kuusikymmentä vuotta eli kaksi sukupolvea (*Dahrendorf* 1990). Hän painottaakin toimivan kansalaisyhteiskunnan merkitystä tapahtuneessa uudistuksessa, sillä ilman toimivia kansalaisten omia instituutioita uudistus jää puolitiehen. Vaalit ja puolueet saadaan aikaiseksi, markkinavoimille annetaan tilaa, mutta kansalaisten omaehtoinen toiminta ei lähde käyntiin.

Nykyisen Venäjän kehitys systeemitieteellisesti tarkasteltuna

Nykyinen yhteiskunta näyttäisi olevan sellaisessa murroksessa, jossa yhteiskuntatieteetkin joutuvat uusorientoitumaan. Tällaisessa tilanteessa ei voida enää ylläpitää perinteistä jakoa eri perustieteisiin (taloustiede, sosiologia ja valtio-oppi), vaan hedelmällistä on nyt näiden yhteistyö, jotta voidaan selittää uudella tavalla uutta maailmaa (*Allardt* 1997).

Tarkasteltaessa Venäjää voidaan ottaa lähtökohdaksi Talcott Parsonsin kehittämä rakenteellisesti-funktioanalyttinen systeemimalli, missä AGIL -kehikon mukaisesti pyritään selittämään yhteiskunnan yleistä toimivuutta. Tämä malli pyrkii selittämään talouden (A=adaptation), politiikan (G=goal attainment), yhteisöllisen sosiaalisen toiminnan (I=integration), ja jatkuvuuden ylläpitämisen (L=latent ja pattern maintenance) välisiä suhteita. Näiden perusfunktioiden välillä on välttämättä mekanismeja.

Vaikka malli on rakenteistunut paljolti länsimaisen sosiologian teorian ja länsimaisten yhteiskuntien kehityslogiikan mukaisesti, on sillä myös käyttöä laajemmaltikin, sillä se on tarkoitettu universaaliseksi malliksi. Kun Venäjä on pyrkinyt länsimaistumaan markkinatalouden ja demokratian suuntaan, on syytä tarkastella maan nykyistä kehitystä myös tällaisen mallin valossa.

Teoreettisessa ajattelussaan Parsons tukeutui paljolti sosiaaliantropologisiin tutkimuksiin, joissa oli jo näkyvillä uuden funktioanalyttisen ajattelun ydin. Hänen paljon siteeraamissaan tutkijoissa oli yksi ylitse muiden, Bronislaw Malinowski (esim. Parsons 1970).

Malinowski otti käyttöön instituution funktion käsitteenä, jonka avulla hän pystyi analysoimaan eri kehityksen tasolla olevia yhteiskuntia. Hänen mukaansa jokaisen yhteiskunnan tulee säilyä luoda instituutio, joka tuottaa kulutustavaroita. Ihmisten käyttäytymistä on säänneltävä ja sanktioitava, jotta ihmiset käyttäytyisivät ennustettavalla tavalla. Instituutioiden muuntumisen ja ihmisten kehityksen vuoksi on yhteiskunnissa oltava opetus- ja kasvatustavaroita. Yhteiskunnat tarvitsevat auktoriteettia, jonka avulla saadaan tehtyä päätökset ja muuntaa ne toimenpiteiksi (Malinowski 1960, 1990).

Funktioanalyttisessä tarkastelussa yhteiskuntaa kuvataan osin antiikin organismanalogialla, mutta nähdään sen koostuvan useasta eri toimintalohkosta, joiden kokonaisuus itsesääätelykykynsä avulla pyrkii sopeutumaan ympäristöönsä. Malinowskin ajattelun perustana ovat ihmisten biologiset tarpeet, joiden tyydyttämiseksi yhteiskunnan on luotava oma tuotantjärjestelmänsä. Tätä seuraavat ylempitasoiset sosiaaliset ja kulttuuriset tarpeet.

Parsons pyrki abstraktilla tasolla selittämään uuden modernin yhteiskunnan syntyä ja kehitystä. Modernisaatiossa tapahtuu suurta hajaantumista

erityisesti työnjaon ja yhteiskunnallisen yhteisöllisyyden pirstaloitumisen seurauksena. Jos uudessa tilanteessa ei pystytty luomaan tarvittavia uusia pikaisia ratkaisuja integraatiossa (I) ja päämääränasettelussa (G), niin modernin yhteiskunnan "vapaana leijuvat aggressiot" aiheuttavat syntipukkimekanismin ja saattavat yhteiskunnallisen kehityksen vaaraan kuten tapahtui Weimarin Saksassa (Parsons 1958 ja Heiskala 1995). Natsi-Saksan kehityksen vastakohtana Parsonsilla oli USA:n yhteiskunnallinen kehitys, jossa moniarvoisuuden hyväksyntä aikaansaadaan uudella integraatiolla. Parsonsin lähtökohtina olivat Emile Durkheimin moraalisen auktoriteetin aikaansaama kulttuurillinen yhteisöllisyys (mekaaninen ja orgaaninen solidaarisuus) ja Max Weberin käsitteet subjektin toiminnan yhteisöllisestä (arvot ja kulttuuri) ja yksilöllisestä (subjektin oma tahto) ymmärtämisestä (Parsons 1967). Samalla Parsons toimi Weberin kaltaisesti eräänlaisena Marxin kritisoijana, mutta samalla porvarillisena Marxina, jolla oli oma kokonaisvaltainen teoria yhteiskunnan toiminnasta. Hän painotti kritiikissään erityisesti taloudellisen alarakenteen ja kulttuurisen ylärakenteen vuorovaikutusta toisin kuin Marx, joka esitti talouden vaikuttavan varsin deterministisesti yhteiskunnan muihin rakenteisiin; Parsons korosti uskonnon ja arvojärjestelmän merkitystä (Parsons 1958, 1967).

Parsonsin AGIL -mallissa on funktioiden järjestyksellä merkityksensä, sillä yhteiskunnan resurssien perustuvat mahdollisuudet etenevät juuri tässä järjestyksessä eli talouden reunaehdot määräävät muiden funktioiden toimintamahdollisuuksia. Tuotannosta lähtevä vaikutusketju ottaa myös huomioon fyysisen ympäristön edellytykset toiminnalle. Tämän energiasta lähtevän ketjun Parsons on osin johtanut Norbert Wienerin kybernetiikasta, missä korkean energian ja korkean informaation omaavat järjestelmät toimivat yhdessä toiminnan eri tasoilla (Parsons 1978). Esimerkiksi talous ei ole irrallaan politiikasta ja arvoista ja ne määräävät huomattavasti talouden toimintaedellytyksiä.

Toisaalta vastakkaisesta järjestyksestä (LIGA) tulevat kyberneettisen hierarkian kontrollin vaikutukset eli normatiivinen sitoutuminen määrää integraatiota ja se vastaavasti sitä seuraavia funktioita. Kyberneettisen hierarkian Parsons johti toisaalta Aristoteleen teleologisuudesta ja toisaalta fysiologien sekä biologien esittämistä "luonnon järjestyksestä" (teleonomy) (Parsons 1978). Uskonolla on hierarkiassa keskeinen merkitys eli "materiaaliton todellisuus" vaikuttaa suuresti myös sosiaaliseen ja fyysiseen maailmaan. Tässä hän painottaa erityisesti Durkheimin ja Weberin ja osin Freudin tulkintaa uskonnon merkityksestä sosiaaliselle toiminnalle. Uskonnon ohella Parsons mainitsee tällaisena suuresti vaikuttavana tekijänä maallistuneen marxilaisuudenkin.

Näin yhteiskunnassa välittyvät arvot määräävät osaltaan muiden toimintalohkojen mahdollisuudet. Samalla informaatio leviää yhteiskunnassa (Parsons 1967). Tässä suhteessa voidaan viitata Marxin taloudellisen perustan ja ylärakenteen malliin, jossa maolaisen ajattelun mukaan vaikutus ei ole deterministisesti vain taloudesta lähtevää, vaan molemmat osarakenteet vaikuttavat toisiinsa (Sänkiäho 1977). Parsons yhdistää omassa mallissaan funktiot L ja G Durkheimin mekaaniseen solidaarisuuteen ja funktiot A ja I orgaaniseen solidaarisuuteen (Parsons 1967).

Parsons painotti erityisen voimakkaasti sosiaalisen vuorovaikutuksen merkitystä ja siinä osallisena olevan kulttuurin ja kielen vaikutusta kommunikaation ja sen mahdollistamiseen. Kulttuurin välittämien arvojen pohjalta ohjautuu toiminnan normatiivinen luonne (Parsons 1970).

Funktioista L ja I ovat rakenteellisia ja A ja G prosessiluokkia. Funktioiden järjestyksellä GAIL kuvataan ympäristön vaikutusta yhteiskunnan toimintamahdollisuuksiin eli politiikassa tehdyt kaikkia sitovat päätökset luovat oman perustansa toiminnalle (Parsons 1967). Pyrkimään välttämään täysin voluntaristisen yhteiskuntanäkemyksen Parsons painotti arvojen institutionalisoitumisen lisäksi hyödykkeiden niukkuudesta johtuvaa organisoitumisen tarvetta. Näiden seurauksena tapahtuu yhteiskunnan rakenteistuminen (Heiskala 1995).

Tarkastelukehikon lähtökohtana Parsonsilla on kunkin toimintasektorin keskeinen elementti eli politiikan valta, talouselämän raha ja sosiaalisen toiminnan vuorovaikutus. Näiden pohjalta muodostuu erilaisia toimintalohkoja, jotka ovat Parsonsin ja muiden esittämissä malleissa yhteyksissä toisiinsa. Kukin osa-alue muodostaa oman toimintaympäristönsä omine organisaatiomuotoinen ja instituutioineen.

Venäjän viimeaikaista kehitystä voidaan tarkastella näiden systeemiteoreettisten mallien valossa, sillä niiden avulla saadaan analyysin kohteeksi kokonaisjärjestelmä ja sen osajärjestelmät sekä niiden väliset suhteet.

Parsons jatkaa valistuksen projektia, sillä hänellekin rationalisoituminen on yhteiskunnallisen kehityksen merkittävä peruspilari. Tässä hän lähtee Max Weberin käsitteestä rationalisointiprosessista, jonka keskeisinä elementteinä olivat yhteiskunnan institutionaalinen järjestäytyminen (byrokratia) ja talouden, erityisesti rahajärjestelmän, kehitys. Myös kulttuurielämässä tapahtuvat muutokset lisäävät yleistä kognitiivista suhtautumista asioihin (Parsons 1970). Toimintojen rationalisoinnissa on rahalla keskeinen rooli jo Weberinkin mielestä. Rahataloudessa kuluttaja voi vapaasti valita eri tuotteiden välillä, kun taas vaihdantataloudessa hänet on rajoitettu toimimaan varsin pienellä alueella vailla suuria vapauksia. Hän voi ostaa tavaroita eri kauppiailta, jolloin toteutuu todellinen markkinatalous. Kauppaa voidaan tehdä ostajan valitsemana aikana. Näistä toiminnoista kuluttajan vapausasteet kasvavat ja niillä on oma selkeä vaikutuksensa koko yhteiskunnan vapauden lisääntymiseen (Parsons 1967). Samaa rahan ja vapauksien välistä yhteyttä ovat Weberin ja Parsonsin lisäksi painottaneet monet muutkin yhteiskuntafilosofit, kuten Friedrich Hayek (Hayek 1995).

Talous

Yhteiskuntakybernetiikan mukaan nykyinen Venäjän muutosyhtälö on mahdoton toteutettavaksi. Tilanteessa, missä tuotanto laskee, ei voida siirtää markkinatalouteen ja demokratiaan, sillä aleneva tuotanto vaatii säädeltyä ja säännöstellettyä taloutta. Vain suuri ja jatkuva lisäarvon muodostus tuotannossa mahdollistaa siirtymisen kapitalismiin. Toinen merkittävä edellytys on vapaiden informaatiokanavien salliminen (Ahmavaara 1976). Demokratiaankin on pystytty siirtymään vain laajenevan tuotannon kautta, jolloin on ollut enemmän jaettavaa ja eri eturyhmien intressit on pystytty tyydyttämään. Talouden tuotantoluvut ovat romahtaneet verrattuna 1990-luvun alkuun. Kun muissa entisissä sosialistisissa maissa on jo päästy selvästi kasvu-uralle, niin

monet entisen Neuvostoliiton perilliset taistelevat yhä alenevan tuotannon kanssa. Venäjällä ei ole ollut samanlaista kansallista sitoutumista maan talouden kehittämisessä kuin Euroopan muissa entisissä sosialistisissa maissa, joissa lisäksi on ollut markkinatalouden perinne ja usein instituutit valmiina kapitalistista talousjärjestelmää varten tai ne on voitu helposti uudelleen organisoida.

Eräät talouspolitiikkaa suunnittelevat piirit, erityisesti kommunistit, ovat sitä mieltä, että talouden tuotantolukujen nostaminen olisi avain uuteen nousuun. Valitettavasti vain Venäjän tuotantorakenne on niin vanhaa perua ja suuntautuu sellaisille tuotannonaloille, joilla ei ole enää maailmanmarkkinoilla kysyntää. Maan suuressa ja mahtavassa aseellisuudessa ei ole pystytty takomaan aseita auroiksi.

Taloussuodistuksessa siirryttiin melkein yhdessä yössä suljetusta taloudesta vapaaseen hinnannuodistukseen, mikä johti Grigori Javlinskin, erään taloussuodistusohjelman tekijän, ennustamaan jätti-inflaatioon (Rutland 1997). Mitään siirtymistä maailmanmarkkinoille ei ole tapahtunut, sillä maan teollisuutta suojellaan protektionistisesti erityisesti tuontitulleilla. Kun samalla ei ole tuettu ulkomaisten sijoittajien tuloa maahan, on maan tuotantoelämä jäänyt entisiin rakenteisiinsa. Maan talous ei pysty kehittymään tässä maailmanmarkkinoiden ja suojatullien välisessä tilassa. Ulkomaisen tuotantoteknologian ja liikkeenjohdon avulla voitaisiin maan tuotantoelämä saada nousuun.

Rahatalouden puuttuminen on eräs keskeinen syy Venäjän talouden kehittymättömyyteen ja sitä tietä myös esteenä maan todellisen demokratian rakentamiseen. Poliitiikan ja talouden liitto ei ole murtunut, vaikka onkin siirrytty markkinatalouteen. Yleensä markkinoille siirtymisen katsotaan murtavan tämän liiton ja antavan tätä kautta uusia vapauksia sekä taloudessa että poliittisessa toiminnassa (Rueschemeyer et al. 1992). Näin ei ole käynyt Venäjällä, missä julkinen valta erityisesti maaomaisuutensa hallinnan kautta säätelee yhä taloutta.

Rahatalouden puuttuminen on yksi keskeinen syy myös vähäisiin investointeihin. Vain toimivan rahoitusjärjestelmän ja vakaan talouden puitteissa voidaan taloudellisesti varmin kriteerein tehdä laajamittaisia investointeja. Nyt talouden päähuomio on vielä omaisuuksien valtaamisessa, jolloin taloudellisesti kannattavan tuotannon edellytysten luomiseen ei kiinnitetä riittävää huomiota. Maan säästämisaste on yhä korkea: 25-30 prosenttia BKT:sta. Nämä säästöt tulisi pystyä muuntamaan investoinneiksi. Milken-instituutin selvityksen mukaan Venäjä on kahdeksankymmenen maan vertailussa viimeisenä arvioituna pääoman saatavuudella ja ulkomaankaupan avoimuuden suhteen sijalla 52.

Investointien eräänä mahdollisuutena on nähty valtion New Deal -tyyppinen laaja ja monipuolinen investointiohjelma, joka kattaisi niin infrastruktuuriin kuin kulttuurinkin. Näin saataisiin uutta tuottavaa tuloa kanavoitaksi yhteiskuntaan (Shlemev 2000). Tämän edellytyksenä olisi valtion tulojen moninkertaistaminen. Monissa maissa toteutettu kapitalismin rakentaminen alhaalta käsin ei onnistunut Venäjällä. Ihmisten tottumukset ja asenteet ovat niin kiinni vanhassa komentotaloudessa, ettei toimivaa kansankapitalismia saatane aikaiseksi. Eikä toisaalta kansalaisilla ole edes varoja tällaisen uuden talouden luomiseen. Rahan siirtyminen tuotannosta palkkoina työläisille on liian vähäistä ja satunnaista, jotta mitään sisäistä talouden kehitykseen vaikuttavaa dynamiikkaa saataisiin aikaiseksi.

Yksityistämässä oligarkit "ryöstivät" yhteistä omaisuutta. Nämä saivat valtion suuren lainatarpeen vuoksi itselleen velan pantiksi suuren osan tärkeiden raaka-ainetuotantolaitosten osakkeita. Venäjän "ryöstökapitalismi" ei toimi markkinatalouden ehtojen mukaan. Finanssitavarataloihin ovat liittyneet pankkien ja tuotantolaitosten ohella lukuisat tiedotusvälineet, jotka hallitsevat valtakunnallista tiedonvälitystä. Myös muissa sosialistisissa maissa yksityistäminen (privatization) olikin merirosvousta (piratization) (Hall 1998). Presidentin Vladimir Putin puuttui tähän tiedotusvälineiden omistukseen saattamalla melkein kaikki tv-asemat valtiotalon kontrolliin.

Uusi "kleptokratuura" on luonut maahan todellisen plutokratian (Wolosky 2000). Kun neuvostoaikana ei rahallakaan saanut kaikkea vaan tarvittiin suhteita tai jonkin instanssin jäsenyys, niin nyt luotiin suuren kombinaattorin "Benderin kosto" eli rahalla sai kaiken (Woodruff 1999). Maan oma raha, rupla, osoittautui vaan varsin arvottomaksi verrattuna ulkomaan valuuttoihin. Raharikkaat vaihtoivatkin ruplansa dollareihin ja siirsivät ne ulkomaille.

Toisaalta on arveltu, että Venäjälläkin tapahtunee muissa maissa toteutunut kehitys, jossa "rosvoparonit" ovat ensin ryöstäneet itselleen tavalla jos toisella suurimman osan kansallisuusomaisuudesta ja pyrkivänsä turvaamaan näin hankitun omaisuutensa ohjaavat yhteiskunnallisen kehityksen vakaisiin oloihin ja oikeusvaltioon.

Ihmisoikeusaktivisti Sergei Kovaljov esittikin huhtikuussa 1998 katsauksen Venäjän demokratian tilasta, jossa totesi: "Röyhkein perii maan" (Karppinen 1999). Toisena uutena sananlaskuna on alkanut elämään tokaisu "minkä nuorena varastaa, sen vanhana omistaa". Nämä molemmat kuvastavat kansalaisten suhtautumista uuteen talouteen, jolla ei ole mitään oikeutusta kansalaisten keskuudessa.

Markkinatalouskin on menettänyt oman tenhovoimansa. Tulotaseroerot ovat räjähtäneet. Venäläiset usrikkaat ajelevat loistoautoillaan. Taloussuodistuksesta on hyötynyt vain noin kymmenen prosentin vähemmistö lähinnä suurissa kaupungeissa (Miller 1999). Vuonna 1999 noin 30 % väestöstä eli toimeentulominimin (37 USD) alittavilla kuukausituloilla.

Venäjän yhteiskunnallista tilaa on jopa verrattu kehitysmaihin. Gini-indeksillä mitattuna tuloerot olivat vuonna 1996 taloussuodistuksen myötä kehitysmaaluokkaa (Venäjä 0.46, Turkki 0.44, Intia 0.34 ja Suomi 0.21) (Pirainen 1998). Vuonna 1988 sama arvo oli Neuvostoliitossa vain 0.24 eli tulonjako oli tasainen. Samaa aikaan gini-indeksi muuttui Puolassa vain arvosta 0.28 arvoon 0.31 eli maassa ei tapahtunut suurtakaan tulojen eriarvoisuuden kasvua (Gregory 1999). Toisaalta on nähty, että maan taloudellinen tilanne on johtamassa maata myös luokkarakenteeltaan kehitysmaiden joukkoon (Kivinen 1998).

Suuri osa väestöstä elää vielä henkisesti neuvostoaikaa. Heillä ei ole mitään henkisiä valmiuksia tai taloudellisia resursseja toimia markkinataloudessa. Kestää vielä kauan ennenkuin venäläiset oppivat käyttämään kapitalistista kirjanpitojärjestelmää tai tekemään kassavirta-analyyssejä.

Maahan ei ole muodostunut varakasta keskiluokkaa, joka pystyisi kulutuksellaan nostamaan maan talouden pysyväälle kasvu-uralle. Vastaava puute on myös maata omistavan talonpoikaiston vähyys, sillä sen avulla saataisiin maatalouden tuotanto nousuun ja uutta varallisuutta maan sisäiseen kehittämiseen.

(Rueschemeyer et al. 1992).

Suuri osa väestöstä halajaa "vanhojen hyvien aikojen" perään. Neuvostoaikana olivat kovat hinnat ja pienet palkat, mutta sosiaalinen turvallisuus oli taattu.

Neuvostoliiton aikana selvä enemmistö ihmisistä oli tyytyväisiä moniin yhteiskunnan palveluihin kuten sairaanhoitoon ja koulutukseen. Vastaavia tyytyväisyyssukuja ei ole näinä päivinä (Millar 1999). Entinen mahtipontinen sosialistinen suunnitelmatalous onkin korvautunut luontaistaloudella, kun kansalaiset joutuvat itse kasvattamaan suurimman osan elintarvikkeistaan. Tästä on pitkä ja kivinen tie todelliseen markkinatalouteen.

Suhtautuminen markkinatalouteen on kuitenkin muuttumassa. Jopa varustelu-teollisuudessa on vuodesta 1998 lähtien voimistuneet näkemys talousuudistuksen tarpeellisuudesta. Enää vain pieni osa (26 % vuonna 1999 verrattuna 49 % vuonna 1995) tämän tuotantoalan johtajista kaipasi keskusjohtoista järjestelmää (Izyumov et al. 2000).

Virkamiesten pienet palkat ovat osasyynä laajaan korruptioon. Mikään hallitus ei ole pystynyt vähentämään hallintoa, joka monikerroksisena ja päällekkäisenä työllistää nyt kaksin veroin enemmän kuin neuvostoaikana. Korruption kustannukset ovat maan taloudelle valtavat, mikä on omiaan pitämään ulkomaiset investoijat poissa markkinoilta.

Virtuaalitalous, jonka puitteissa ei enää taiteilla tuotantoluvuilla vaan taloudellisuudella, on maan talouden painajainen. Tämän mahdollistaa laaja tavaravaihtojärjestelmä, missä itse hinnoitettulla tavaramalla maksetaan niin palkat kuin verotkin. Usein näillä maan sisäisillä hinnoilla ei ole mitään tekemistä maailmanmarkkinahintojen kanssa, eikä näin ollen maan taloudella ole mahdollista olla toimivassa ulkomaankauppasuhteessa muihin maihin (Gaddy & Ickes 1998, 1999).

Venäjä ei voi päästä lähiaikoina mihinkään talousliittoon, sillä sen oman talouden infrastruktuuri poikkeaa siinä määrin markkinataloudesta. Uusrikkaiden keräämät varat ovat siirtyneet maasta pois. Näin ei ole mahdollisuuksia mihinkään uusinvestointeihin ja jopa vanhakin tuotanto- ja muu kiinteistömassa rapistuu käsiin. On vaikea edes kuvitella, että Venäjältä löytyisi varat maan infrastruktuuriin korjaamiseen, missä suuren huolen aiheuttavat suuret ympäristöongelmat.

Yhtenä kehityksen mahdollisuutena on nähty duaali(seepra)talouden kehittämisen. Kovan vientisektorin oheen tulisi luoda kotimaan uuden nousun edessä. Tuotanto on kasvanut pitkän laman jälkeen suurelta osin devalvoitumisen vauhdittamana ja öljyn korkean hinnan takia. Rupla on pysynyt vakaana suhteessa dollariin, jopa osin vahvistunutkin. Pörssikurssit ovat nousseet. Tästä huolimatta maa on yhä edelleen kansainvälisissä luottokelpoisuusvertailuissa huonommin sijoitettuna kuin muut entiset Euroopan sosialistiset maat. Maiden välisessä kilpailukykylokuutuksessa maa saa arvon 6 ja on yksi huonoimmista.

Indeksiä on USA=100 ja Suomi on kolmantena arvolla 73. Talouden vapautta mittaavan indeksin mukaan Venäjä on 123 maan joukossa sijalla 93 Zambian ja Bangladeshin välissä (Piñera 2000). Institutionaalisten uudistusten myötä maan talous voitaisiin saada nousuun. Mutta mistä tällainen talouden uudistaja? Presidentti Mauno Koivisto toi kirjassaan Venäjän idea esiin ajatuksen, että maan talouden uudistamisessa vedottaisiinkin kansallisiin auktoriteetteihin. Nythän mallit ovat kokonaan länsimaisia, mitä suuntaa suuri osa Venäjän muista yhteiskunnan osajärjestelmistä vierastaa. Koiviston mielestä tällaisena venäläisen auktoriteettina voisi olla tsaarinajan pääministeri Sergei Witte, jonka johdolla tehtiin vuoden 1905 uudistukset ja jonka hallituksen toimesta maa saatiin taloudelliseen nousuun mm. Siperian radan rakennustöillä (Koivisto 2001).

Olisi kenties mahdollista venäläisellä nimellä luoda uusi taloudellisen kehityksen mantra maassa, jossa vuosikymmenet on vedottu joihinkin nimiin aina saksalaisesta Marxista venäläiseen Leniniin ja gruusialaiseen Staliniin. Vuosi 2000 oli kuitenkin sangen lupaava Venäjän taloudelle. Teollisuustuotanto saavutti jo neuvostomallisen kasvuluvun 9 %. Reaalitulot kasvoivat saman verran, kun ne edellisenä vuonna olivat vielä laskeneet 14,2 prosenttia. Eläkkeet kasvoivat reaalisesti jopa 31 prosenttia. Valtion budjettikin jäi ylijäämäiseksi 2,5 prosentin osuudella BKT:sta. Sama kehitys oli havaittavissa myös vuonna 2001. Edellytykset talouden vakauttamiselle ovat olemassa.

Politiikka

Taloustieteen Nobel-palkittu Amartya Sen on katsonut demokratian laajentumisen olleen tärkein 1900-luvun yhteiskunnallinen muutos. Erityisesti toisen maailmansodan jälkeen demokratian laajentuminen on luonut uudet olosuhteet monien maiden taloudelliselle kehitykselle. Senin mukaan demokratia on edellytys taloudelliselle kehitykselle eikä päinvastoin.

Senin mukaan poliittinen vapaus on ensinäkkin osa laajempaa ihmisoikeutta ja sen kehittämistä. Näiden vapauksien avulla voidaan taata ihmisten vapaa kehitys niin taloudellisesti kuin sivistyksellisesti. Toisaalta demokratialla on instrumentaalinen vaikutuksensa taloudelliselle kehitykselle. Poliittisen aktivoitumisen myötä ihmiset voivat aktivoitua myös taloudessa. Kolmanneksi demokratiassa ihmiset voivat elää vuorovaikutuksessa toistensa kanssa ja oppia toinen toisiltaan. Näin luodaan konstruktivinen vaikutusverkosto (Sen 1999). Senin mielestä demokratia on itseisarvo ja muodostaa universaalin arvon, jonka etenemistä eivät estä erilaiset talousjärjestelmät tai kulttuurit. Viime aikoina on tosin vannottu laajasti uudenlaiseen Samuel P. Huntingtonin lanseeraamaan kulttuuripohjaiseen maailmankuvaan, jonka pohjalta sodatkin muuttuvat kansallisvaltioiden välisistä kulttuurien välisiksi.

Vastaavasti myös muut nykyistä demokratisoimiskehitystä koskettelevat tutkimukset painottavat eräitä tälle kehitykselle keskeisiä piirteitä ja tunnusmerkkejä. James Q. Wilsonin mukaan demokraattiseen kehitykseen liittyvät eristäytyminen, omaisuuden hallintaoikeus, homogeenisuus ja perinne. Eristäytyminen on ollut Wilsonin mukaan ensimmäisten demokratioiden tunnuspiirre, sillä ne syntyivät saarivaltioissa (Englanti, USA, Australia ja Uusi Seelanti). Nykyisellään tällä tekijällä ei enää ole samaa merkitystä. Omaisuus ja sen vapaa hallinta on taas eräs keskeinen demokraattiseen kehitykseen liittyvä seikka. Kansalaisten vapaus kasvaa vain omistusrasurssien pohjalta. Homogeenisuus on ollut myös ennen varsin merkittävä demokratian synnylle. Tämä järjestelmä on ollut helpompi omaksua uskonnollisesti ja etnisesti homogeenisissa maissa. Tästä poikkeuksena Wilson mainitsee Sveitsin, joka on taas hyvä esimerkki eristäytymisen vaikutuksesta. Traditio on omiaan ylläpitämään demokratiaa. Englanti maailman vanhimpana demokratiana on tässä suhteessa Wilsonin eniten käyttämä esimerkki (Wilson 2000). Demokraattisen perinteen puuttuminen ja monet edellä mainituille Wilsonin demokraattiselle kehitykselle esittämät seikat osoittavat Venäjän uuden demokratian haavoittuvuuden, joten maan kehitys on tässäkin suhteessa vielä täysin avoin.

Samuel P. Huntingtonin malli eri maiden demokratisoitumisesta on kaksivaiheinen. Ensimmäisessä vaiheessa legitimaatio-ongelmien kanssa kamppaileva vanha järjestelmä tarvitsee jonkin sisäisen uudistajan, joka toiminnallaan avaa kehityksen padon. Huntingtonin mielestä Gorbatsov oli tämä prosessin alkuunpanija. Valitettavasti vain jatko ei ole ollut yhtä onnistunutta. Huntingtonin mukaan siirtymisessä autoritäärisestä hallinnosta demokraattiseen on suuria ongelmia. Ylimenokaudella on saatava uudelle hallinnolle laaja ulkomaisten tahojen (ihmisoikeusryhmät, USA, EU yms.) kannatus. On pidettävä yllä keskustelut myös vanhan autoritäärisen eliittiin ja erityisesti on pidättäydyttävä väkivallan käytöstä, sillä muussa tapauksessa saattaa kehitys mennä takaisin autoritäärisyyteen (Huntington 1992).

Venäjällä on saatu aikaan demokratian ulkoiset tuntomerkit. Kansalaiset valitsevat vapailla vaaleilla itselleen parlamentin ja presidentin. Vapaat vaalit eivät ole sellaisenaan mikään demokratian mahdollistava instituutio, vaikkakin ne demokratiaan aina kuuluvatkin. Maalla on perustuslaki joskin ristiriitainen. Hallinto on vielä perinteisen korruptoitunut ja huonosti toimiva. Demokraatialla on vakuuteltu länsimaita, myös lukuisten puolueidenkin nimessä on sana demokratia, pahimpana esimerkkinä liberaalidemokraatit - Venäjällä jokainen poliitikko on vannonut olevansa demokraatti ja seuraava puhuja yleensä vielä suurempi demokraatti kuin edellinen.

Valta on aina Venäjällä luonnut oikeuden, eikä oikeudella ole ollut mitään valtaa; tämä heijastuu myös maan nykyiseen puoluerakenteeseen. Kun maassa ei ole toimivaa parlamentarismia toimivine oppositioineen, niin hallituksen tueksi on rakennettu aina jokin puolueyhmittymä. Venäjän Valinta oli reformistien luomus talousuudistuksen alkuajoilta, Kotimme on Venäjä -liike oli Jeltsinin ajan luomus. Putinin ajalta on Yhtenäisyys, josta tuli joulukuussa 2001 suurpuolue Yleisvenäläinen puolue Yhtenäisyys ja Isänmaa. Nimihirviö juontuu uudesta liittoumasta, jossa Putinin vallan taakse nyt tulivat myös Isänmaa ja Koko Venäjä -liike. Puolueen säännöt ja johtomallikin on perua NKP:n ajoilta ja oppositio onkin syyttänyt tätä uutta puoluetta yhden asian liikkeeksi eli presidentin vallan vahvistamiseen pyrkiväksi.

Valtakunnalliset puolueet antavat odottaa itseään. Vain kommunisteilla on kattava valtakunnallinen järjestö rakenne, minkä seurauksena puolue saakin kannatusta kaikkialta. Valtakunnallisten puolueiden puuttuminen on este myös federalismin kehitykselle. Varsin itsenäisesti ja itsepäisesti toimivat kuvernöörit yhdessä paikallisten poliittisten voimien ja tuotantolaitosten kanssa toteuttavat alueellista politiikkaa (Herd 1998).

Muiden puolueiden suhtautumisessa kommunisteihin on analogia Weimarin Saksaan. Sielläkin natsit nosti valtaan se, että sosialidemokraattien ja kommunistien oli mahdollon toimia yhteistyössä. Venäjälläkin tulisi kommunistit tavalla tai toisella ottaa mukaan hallitustyöhön, josta saatiin esimakua jo Primakovin pääministerikaudella, sillä heidän käsissään on laaja väliportaan hallinto niin julkisessa hallinnossa kuin yritystoiminnassakin.

Aatteellisten puolueiden puute on suuri ongelma todelliselle demokraatialle. Vain kommunisteilla ja Jablokolla on selkeä puolueohjelma. Kommunistien ohjelma ei ole enää selkeän kommunistinen, vaan se painotteuu uuden hengen mukaiseen kansallistunteen hehkuttamiseen.

Puolueet ovat joidenkin henkilöiden ympärille kerääntyneitä valtakoneistoja, jotka taistelevat vallasta keskenään. Tässä on mukana venäläinen perinne, missä yhteiskunnallisissa keskustelussa ei pyritä argumentaation kautta yhteisymmärrykseen, vaan suuriaänisesti tuomaan esiin omia mielipiteitä. Se on johtanut karnevalistiseen keskustelutraditioon, missä kiistakirjoitukset ja muiden haukkuminen on pääasia ei aatteiden esille tuonti. Aatteet ja ideat on sidottu niiden esittäjiin eikä abstrakteihin käsitteisiin kuten länsimaissa. Näin ollen vapaudesta ja tasa-arvosta puhumisella ei saavuteta samaa kaikupohjaa kuin muualla Euroopassa ellei sitten äänessä ole kulloinkin johtaja (Maizel 1999). Perustuslain mukainen federalismi toimii Venäjällä vain paperilla, sillä jo maan jakautuminen erilaisiin ja eritasoisin alueisiin, joilla kaikilla on vielä oma sopimuksensa Moskovan kanssa, tekee valtakunnasta kummajaisen. Useat tasavallat ovat alkaneet elää täysin omaa elämänsä, jota varjostaa vain Tšetšenin kohtalo. Maa on muuntumassa keskushallinnon painottamisesta kohti alueellista hajautumista, jonka tuloksena saattaa olla maan hajoaminen osiin (Shmelev 2000).

Vihamelisyys politiikkaa kohtaan on havaittavissa kansalaisten asenteissa. Venäläiset eivät ole vielä sisäistäneet länsimaisen demokratian vaatimia toimintasääntöjä (White et al. 1997, Pammatt 1999). Toisaalta venäläisillä ei ole vielä riittävästi resursseja toimia demokratiassa. Kansalaisvapaudet ovat vasta kehitysmässä ja rahatalouden myötä kehittyvä omaisuus ja sen suoja odottavat täyttymystään. Uusi kansalaisaktiivisuus voi nousta vain tältä pohjalta.

Demokratia ei ole vielä päässyt juurtumaan Venäjälle eikä venäläisten mielin. Entisten sosialistimaiden kehityksen vertailussa Venäjä jää muista jälkeen niin taloudessa kuin poliittisessakin kehityksessä. Venäläiset ovat muita tyytymättömiä maansa demokratian kehittymiseen (Dauderstädt & Gerrits 2000).

Oikeusvaltioperinne ei ole koskaan vaikuttanut Venäjällä. Tämän vuoksi uuden lainsäädännön vaikutus on jäänyt vähälle. Perusongelmana on vielä useiden keskeisten lakien puuttuminen.

Putinin vaalijulistuksessa sanottiin rikollisia ja rikollisuutta vastaan taisteltavan millä keinoin hyvänsä eli laillisuusvaatimukset eivät enää koskeneet bandiittien vastaista taistelua kuten Tšetšenin sotaretket osoittavat.

Venäjällä ei ole pystytty vielä toteuttamaan oikeusvaltion paradoksia eli valtion vallan rajoittamista. Asettamallaan oikeusnormeilla valtio itse rajoittaisi itseään ja toimintamahdollisuuksiaan. Nykyistä presidentin valtaa, jossa kulminoituu myös valtion valta, ei nyt rajoita mikään.

Putinin voitto presidentinvaaleissa oli kiistaton. Venäläiset eivät Max Jakobsonin mukaan arvioi hallitsijoitaan luokituksella hyvä/huono vaan kova/heikko. Tässä suhteessa Putin oli kovuudessaan ylitse muiden. Hänen vaalitaistelunsaakin keskittyi Venäjän yhteisen voiman (asevoimien) ja hänen oman kuntoisuutensa (sotilasjudo) esittämiseen.

Vahvan valtion rakentaminen on niinkään jo lähtenyt käyntiin. Uusi presidentti jakoi maan seitsemään talousalueeseen perustuvaan hallintoalueeseen (aluepiiri), joiden johdossa on presidentin nimittämä ja vain presidentille informoiva johtaja. Uuden ukaasin mukaan tarkoituksena oli "tehostaa liittovaltion toimintaa ja turvata presidentin perustuslakiin perustuvat valtaoikeudet alueilla". Uusiksi "kenraalikuvernööreiksi" nimitettiin muun muassa kaksi Tšetšenin sodan kenraalia, FSB:n varajohtaja mutta myös entinen pääministeri Sergei Kirjenko. Putin on jopa esittänyt Kremlille mahdollisuutta erottaa lainvastaisen toiminnan perustella kuvernöörit viroistaan, joihin he ovat paikallisilla vaaleilla valitut. Putin

on näin varsin määrätietoisesti pyrkinyt estämään meneillään olevan Venäjän hajoamisen korostamalla keskusvallan merkitystä. Erityisesti uusi jälleenrakennus- ja kehityspankki toisi keskusjohdolle uusia välineitä pitää alueita tiukemmassa otteessaan.

Putin on vielä kirjoittamaton lehti Venäjän historiassa. Hän on osoittanut suurta pragmaattisuutta liittoutumalla joissakin kysymyksissä jopa kommunistien kanssa. Hän on vinyt duumaan maaomistusta koskevan lain sekä uudet verolait. Maan hallitus jopa nosti votkan hintaa vaalien alla. Viinan tuotanto on muutenkin pyritty palauttamaan valtion kontrolliin. Toistuuko tässä vanha käytäntö, kun Stalin pisti kansan ryyppäämään itsensä sosialismin. "Tässä on valittava velkaorjuuden ja viinan välillä" (*Stalin* 1951). Tämä valtion finanssien paikkaaminen kaatui Gorbatšovin "kieltolakiin", mutta nyt kansalaiset juovat taas itsensä markkinatalouteen.

Monet tahot ovat arvostelleet Putinia hänen KGB-taustansa vuoksi. On hyvä kuitenkin muistaa, että KGB:ssä palvelivat ehkä Neuvostoliiton parhaat voimat parhaalla ja laajimmalla koulutuksella. Salaisen palvelun viranomaisten sivistystasokin oli ylitse muiden (*Lloyd* 2000). Putin ei ole kuitenkaan mitenkään ideologisesti sitoutunut näihin järjestelmiin, vaikka uuden kurin ja järjestyksen vaatimusten myötä saattaakin olla mahdollisuus palautua vanhaan poliisivaltioon. Perinteeseen on palauduttu kouluissakin, joissa on otettu ohjelmaan jälleen sotilaallinen alkeis- ja peruskoulutus.

Putinin tulisi pystyä siirtämään maan kehitys plutokratiasta demokratiaan. Tämä on suuri haaste, sillä oligarkit ovat olleet jo pitkään vallankahvassa. Mallina todelliselle demokratialle on useissa yhteyksissä esitetty maan öljyteollisuuden uudelleen valtiollistamista (*Wolosky* 2000). Vanha ja vakaa aseteollinen kompleksi (military industrial complex), josta jo Yhdysvaltain presidentti Eisenhower varoitti omaa maataan, on yhä vallassa Venäjällä. Armeijan ja tämän teollisuudenalan yhteydet ovat aina olleet kiinteät. Putinin aikana on asevientä panostettu todella paljon ja tällä sektorilla onkin jo saatua tuloksiakin. Lentokoneet ja panssarivaunut tekevät taas kauppansa niin Intiaan kuin Kiinaan.

Putin on pystynyt sukellusvene Kurskin onnettomuudesta huolimatta säilyttämään kansansuosionsa. Putinin toimintaa presidenttinä tuki loppukesästä 2000 peräti 73 prosenttia venäläisistä. Saman tutkimuksen mukaan hän oli selvästi luotettavin poliitikko 46 prosentin mielestä (*Zjuganov* 15 %).

Sosiaalinen toiminta

Sosiaalisen sektorin toiminnan keskeinen koodi on moraalit. Venäjällä on aina totuttu suuriin muutoksiin. Nytkin pyrittiin "yhdessä yössä" (500 päivän ohjelmat) siirtymään sosialismista kapitalismin. Tällainen muutos vie aikansa, vaikka hallintojärjestelmä ja talous voidaan muuttaa varsin pikaisesti niin sosiaalisen sfäärin muutokset ovat hitaita. Kun Venäjältä puuttuu kansanvaltainen perinne maan oltua aina yksinvaltaisessa hallinnossa, niin uuden sosiaalisen aktiivisuuden organisointumisen on vaikeaa.

Maan kehityksen keskeiseksi ongelmaksi on noussut viimeaikainen väestön määrän aleneminen, kun syntyvyys on romahtanut. Tämä yhdessä huonontuneen terveytilanteen kanssa on vähentämässä väestön määrää. Terveyspalvelut ovat myös romahtaneet ja uudet sekä vanhat sairaudet ovat tulleet laajoina epidemioina esiin. Väestön väheneminen luo sekä valtakunnallisesti että paikallisesti todellisen maailmanlopun tunnelman (*Sailas* 1996b, *Shapiro* 1997 ja *Nosova* 1998).

Maan ekologisetkin ongelmat ovat jättimäiset. Niiden vaikutusta väestön mahdollisiin geneettisiin vaurioihin voidaan vain arvailla. Suuri osa väestöstä joutuu elämään saastuneissa olosuhteissa, joiden kerrannaisvaikutuksia on mahdoton arvioida (*Greenspan Bell* 2000).

Kansalaisten mobilisointi toimiviksi aktiivisiksi osallistujiksi on hankalaa. Entiset järjestöt ovat menettäneet uskottavuutensa. Siirtymäajan (perestroika ja glasnost) kansalaisten spontaani mobilisaatio erilaisiin mielenilmauksiin on edellisen talven lumia. Nyt päähuomio joudutaan keskittämään oman elämän edellytysten ylläpitämiseen.

Siirryttäessä "luokattomasta" sosialistisesta järjestelmästä moniluokkaiseen kapitalismin ovat luokat pirstaloituneet pieniin ryhmiin, joilla ei ole yhteistä ideologiaa tai muuta poliittista ohjelmaa, jonka avulla nämä uudet ryhmittymät voitaisiin mobilisoida. Länsimaistyypinen ammattiyhdistysliike odottaa vielä kehitysedellytyksiään. Ay-liike joutuu kantamaan kauan kommunistiajan leimaa, vaikka osa ay-liikkeestä on jo nyt varsin itsenäistä ja itsenäiseen toimintaankin pystyvää.

Sosialistisen järjestelmän riuduttaman yksilön moraalit, joka korvattiin kollektiivisella moraalilla ja kuuliaisuudella puolueelle, elvyttäminen vie pitkän ajan. Ortodoksisuutta lukuunottamatta maahan ei ole pystytty kehittämään mitään instituutiota, joka vaalisi yksilön moraalit. Rikollisuus on kuitenkin alentumassa, mutta vielä ollaan kaukana toimivasta taloudesta ja kansalaisyhteiskunnasta. Kasakat ovat nousseet eräiksi uuden yhteiskunnan tukipilariksi. Nämä kommunismin aikana maan alle joutuneet järjestöt ovat nousseet uudelleen julkisuuteen. Kasakkaunivormuiset turvallisuusmiehet rauhoittavat jo vahvalla perinteellä kansalaisia. Noin kaksi miljoonaa kasakkaa ei kuitenkaan voi turvata koko maan moraalista kehitystä.

Vapaa lehdistö ja muu tiedonvälitys on yksi kansalaisyhteiskunnan perusedellytyksistä. Tämä edellytys ei ole toteutunut Venäjällä, sillä yksityistämisen ei johtanutkaan vapaan lehdistön syntyyn, vaan uusi omistava luokka otti tiedotusvälineet käyttöönsä. Toki on joitakin itsenäisiä lehtiä, mutta niiden levikit ovat varsin vaatimattomia. Tiedotuksen sisältö muuttui yhdessä yössä: puoluevetoisen informaation työnsankarit korvautuivat povikuningattarilla ja Pravda Playboylla. Television merkitys kasvoi ja toimittajat valittiin kansankongressiin. Saippuaopperoiden taikamaailma tavoitti venäläisen arjen.

Uskonto oli tsaarien itsevaltaisen imperiumin yksi peruspilareista. Uskonto ja uskonnolliset ryhmittymät nostivat jälleen päätään kommunistien vallan huvettua. Uuden uskontolain mukaan ortodoksit pääsivät monopoliasemaan, jonka seurauksena monikulttuurisen valtakunnan integraatio vaikeutuu. Samalla kansalaiset ovat hurautaneet rajatieteisiin. Uskon sijaan ovat tulleet astrologia ja magia sekä pappien sijaan ihmeperantajat (*Kääriäinen* 1999). Modernin ja rationaalisen kansalaisyhteiskunnan kehittäminen on vaikeaa näissä olosuhteissa.

Kansalaisyhteiskunnan toiminnan keskeisiä elementtejä on toisiin ihmisiin luottaminen ja toisten arvostaminen. Tässä suhteessa Venäjällä on todella suuria ongelmia. Venäläiset eivät juurikaan luota toisiinsa, eivätkä mitkään valtakunnan keskeisistä instituutioistakaan nauti laajaa kansalaisten luottamusta tai arvostusta (*Kääriäinen* 1997).

Monessa muussakin suhteessa venäläisten asenteet ja uusi järjestelmä lyövät

toisiaan korville. Suuri osa elää vielä vanhan sosialistisen järjestelmän mukaisissa toimintamalleissa.

Toimiiko Venäjällä nyt järjestelmä?

Venäjän perinne valloitushaluisena imperiumina on yhä läsnä. Maan toimivimmat järjestelmät ovat edelleen salainen poliisi ja asevoimat (*Moty/ 1997*). Tämä autoritaarisen toiminnan perinne ei ole kirvonnut demokratisoitumisen myötä. Vanhan neuvostovalan valtarakenne on vielä läsnä, sillä puolueen nomenklatuura on muodostunut uudeksi talouden kautta hallitsevaksi ryhmäksi (kleptokratuura). Poliitiikan ja talouden liitto toimii yhä edelleen. Koko keskiö on vankasti vanhojen ja uusienkin kommunistien käsissä. Siksi yhteistoiminta kommunistipuolueen kanssa on tärkeätä, sillä maata tuntuu olevan mahdoton hallita ilman tämän väliportaana myötävaikutusta. Erään Venäjän tarkastelun ongelman muodostaa maassa vallitseva "kulissiyhteiskunta". Potjonkinin kulissit ovat aina läsnä. Neuvostoaikana kulisseina olivat viisivuotissuunnitelmat ja väärennetyt tilastotiedot. Venäläisessä yhteiskunnassa on ollut aina virallinen pintakuorrutus ja sen alla arkinen todellisuus. Tällaisessa järjestelmässä on vaikea päästä perille todellisuuden luonteesta. Venäjää onkin kuvattu järjestelmäksi, jossa mikään ei toimi, mutta kaikki järjestyy (*Kivinen 1998*). Kansanviisaudeksi on noussut toteamus: "Bumaga on bumaga, praktika on praktika" (Kallonen & Ketola 1996). Uusien siirtymätalouksien evaluaatiotutkimuksissa on tarkasteltu tyytyväisyyttä politiikkaan ja talouteen ihmisten omiin tyytyväisyysarviointeihin perustuen (*Hofferbert & Klingemann 1999*). Tutkimuksen mukaan venäläisten arviot sekä politiikan että talouden toimivuudesta ovat selkeästi alhaisempia kuin muissa siirtymätalouksien maissa. Tutkijoiden mukaan ei kulutuksen tavaramaailma vaan uudet kansalaisten vapaudet olivat kumouksellisen liikehdinnän pontimina entisissä sosialistisissa maissa. Mutta mitä tapahtuu Venäjällä, missä kansalaiset eivät arvosta nykyistä politiikkaa eivätkä taloutta? Tuleeko uusi kumous?

Parsonsin systeemimallin mukaan tarkasteltuna Venäjä ei ole moderni yhteiskunta. Itse asiassa vain varsin harvat talouden ja muiden perusfunktioiden välisistä yhteyksistä toimivat Venäjällä. Maan kehityksen suuntaa päätettäessä ei ole ollut mitään kokonaisvaltaista suunnitelmaa uudistusten läpiviemiseksi, vaan uudistuksiin on jouduttu varsin valmistautumattomana ja ne keskittyivät suurelta osin vain talouteen ja sielläkin uudistukset olivat hyvin pinnallisia eikä todelliseen ja laajaan institutionaaliseen uudistukseen päästy. Talousuudistuksessa ei sitouduttu vain johonkin yhteen kehitysohjelmaan, vaan tehdyt ohjelmat jäivät yhtä kuolleiksi kirjaimiksi kuin konsanaan entiset viisivuotissuunnitelmat.

Parsonsin peräänkuuluttamaa institutionalisointumista ei ole tapahtunut juuri minkään perusfunktion toimintalohkolla. Tämä aiheutti kiistaa myös IMF:n ja maailmanpankin sisällä, sillä jotkut pitivät uudistuksen rahoittamisen ehtona uuden talousjärjestelmän tarvitsemien instituutioiden luomista (*Koivisto 1995*).

Rahahanat avattiin näistä institutionaalista puutteista huolimatta ja monet ovatkin nähneet tässä yhden syyn talousuudistuksen epäonnistumiseen. Kapitalistisen talousjärjestelmän moraalikoodin luominen on jäänyt Venäjällä täysin hoitamatta. Sopimusyhteiskuntaa ei voida luoda yhdessä yössä ja kuitenkin kapitalistinen järjestelmä vaatii oman moraalikoodistonsa. Nykyinen Venäjän "mafia(basaari)talous" ei pysty kehittämään maahan moraalisesti kestävää taloutta. Parsonsin mukaanhan myös talouselämän toimintatapojen tulisi pohjautua sosiaalisen sektorin luomiin arvoihin ja normeihin. Talous ei ole mikään irrallinen toiminta vailla siteitä muuhun yhteiskunnalliseen toimintaan, vaikka sellaiseen asemaan markkinavoimia ihannoivat tahot ovat sen useissa yhteyksissä korottaneet.

Venäjällä ollaan lähellä Parsonsin antamaa kuvaa Weimarin Saksasta, jossa vailla institutionaalista arvo(moraali)koodia jouduttiin "arvokaaokseen" ja tämän seurauksena fasismiin. Tämä mahdollinen siirtyminen yksinvaltaiseen hallintoon Venäjällä on esitetty monissa muissakin yhteyksissä (*Moty/ 1997*).

Parsonsin mukaan moraalinen pohja on uskonnossa, mutta Venäjällä on vaikeuksia luoda ainakaan uuden uskontolain vallitessa moniuskonnollista moraalikoodia. Venäjän perinteeseen kuuluva ortodoksia on jälleen saanut "valtiokirkon" asemansa takaisin. Monikulttuurisen valtakunnan on vaikea muuntaa moniuskonnoksi, sillä maalla on vain harvoja valtakunnallisuutta ylläpitäviä tekijöitä. Tämä maan sisäinen uskontojen kirjo saattaa edesauttaa valtakunnan hajoamista.

Modemiin yhteiskuntaan liittyvä toiseuden hyväksyminen on vaikeaa, sillä uudessa ilmapiiressä populismi kukoistaa. Yhteiskunnan rakenteiden hajotessa kansalaisilla saattaa olla taipumus suuntautua populistiseen politiikkaan. Kansalliskiihko, antisemitismi ja rasismi saavat jalansijaa. Monet poliittiset johtajat rakentavatkin näille näkemyksille liikkeensä mobilisaation perustan.

Toivon utopia vai maailmanlopun profetia

Venäjällä on euraasialaisuuden aatteen nimissä vahva tendenssi eristäytymiseen. Monet yhteiskunnan instituutiot kuten ortodoksikirkko vierastavat kaikkea länsimaista ja pyrkivät pitämään Moskovan kolmantena Roomana. Entistä suurvalta-asemaa halajavat monet piirit, eikä siirtyminen suuresta ja mahtavasta ole ollut helppoa millekään muullekaan maalle. Venäjällä vain eivät talouden ja politiikan resurssit edellytä tämän toiveen ylläpitämistä muuta kuin ydinaseiden turvin.

Venäjälle tunnusomainen uskonnollisesti väritynyt pyhä tehtävä ihmiskunnan pelastajana on yhä läsnä. Tämän vuoksi länsimainen rationaalisuus ja siihen perustuva markkinatalous ei hevin juuru tähän maahan. Pienten askelten uudistuspolitiikka ei ole maan tapa vaan suuret usein toteutumattomat uudistukset. Venäläiset tavoittelevat taivaita, mutta joutuvat usein elämään ainakin ulkopuolisten arvioiden mukaan maanpäällisessä helvetissä.

Venäjän aatteen eskatologinen luonne on lähellä toteutumistaan, sillä maan ekologinen tila on räjähtämässä. Maailmanlopun tunnelmaa lisää myös väestön väheneminen ja siihen liittyvät ja sen syinä olevat monet sosiaaliset ongelmat. Venäjä on aina kuitenkin pystynyt nousemaan kaaoksen ja laman tilasta, mikä on sille vieläkin mahdollista.

Hajoaako suuri ja mahtava Venäjän maa alueisiin? Näin voi tapahtua, sillä Venäjällä ei näyttäisi olevan lähitulevaisuudessa tekijöitä, jotka lisääisivät maan kiinteyttä. Hajaantumisprosessissa vauhdittavia tekijöitä on yllin kyllin. Kehityserot alueiden välillä ovat hirmuiset eikä keskusjohto pysty riittävästi kompensoimaan niitä. Eri alueet suuntaavat huomionsa eri maihin omien intressiensä mukaisesti ja harrastavat siten jo nyt omaa "ulkopolitiikkaansa". Nykyinen Venäjä on liian suuri ja hajanainen maa, jotta sitä voitaisiin johtaa keskitetysti yhdestä

paikasta.

Hajoaminen on katsottu varsin monissa esityksissä maan tulevaksi kehitykseksi. Usein kuitenkin hajanaisesti toimineet maat kuten Meksiko 1930-luvulla on pystytty yhdistämään toimivaksi kokonaisuudeksi (*Blanchard & Shleifer* 2000). Nykyisellään varsin monet tekijät puhuvat maan hajoamisen puolesta. Vain valtakunnallisten puolueiden ja uudenlaisen taloudellisen federalismin kautta maan yhtenäisyys voidaan palauttaa. Neuvostoliiton hajoamiseen eivät useimmat uskoneet, mutta sekin tapahtui.

Putinin hallinto pyrkii kaikkiin keinoin vaalimaan maan yhtenäisyyttä. Maa jaettiin seitsemään aluepiiriin, joita johtaa presidentin nimittämä "kenraalikuvernööri". Samalla on pyrkimykseen estää alueiden kuvernöörien aseman vahvistuminen siivoamalla heidät pois liittoneuvostosta.

Venäjän kriisin ratkaisemiseksi on esitetty kaksi eri mallia: realistinen ja utooppinen. Realistisen mallin mukaan arkkienkeli Mikael leimuava miekka kädessään laskeutuu enkelten kera Punaiselle torille, siirtyy Kremliniin ja työskentelee 12 tuntia päivässä pelastaakseen Venäjän talouden. Utooppisen mallin mukaan venäläiset tekevät tämän kaiken itse (*Åslund* 1999). Kuka nyt kirjoittaa uuden avainromaanin Mitä on tehtävä?, vai onko uuden kirjan nimi Tehdäänkö mitään?

KIRJALLISUUTTA

- Ahmavaara, Yrjö (1976): Yhteiskuntakybernetiikka. Weilin & Göös, Helsinki.
- Alexander, James (1997): "Surveying Attitudes in Russia A Representation of Formlessness". *Communist and Post-Communist Studies* vol. 30, 2/1997, 107-127.
- Allardt, Erik (1997): "Yhteiskunnallisten teorioiden murros". Teoksessa Hämäläinen Timo J. (toim.), *Murroksen aika Selviääkö Suomi rakennemuutoksesta?* WSOY, Juva, 221-239.
- Blanchard, Olivier & Andrei, Shleifer (2000): *Good and Bad Federalism. China versus Russia*. Käsikirjoitus.
- Blasi, Joseph R., Maya, Kroumova & Douglas, Kruse (1997): *Kremlin Capitalism: the Privatization of the Russian Economy*. Cornell University Press, Ithaca.
- Bäckman, Johan (1998b): *The Inflation of Crime in Russia. The Social Danger of the Emerging Markets*. National Research Institute of Legal Policy Publication no. 150.
- Dahrendorf, Ralf (1990): *Reflections on the Revolution in Europe*. In a letter intended to have been sent to a gentlemen in Warsaw, 1990. Chatto & Windus, London.
- Dauderstädt, Michael & André W.M. Gerrits (2000): "Democratization After Communism: Progress, Problems, Promotion." *Internationale Politik und Gesellschaft* 4/2000, 361-376.
- Easton, David (1965): *A System Analysis of Political Life*. Wiley, New York.
- Gaddy, Clifford G. & Barry W. Ickes (1998): "Russia's Virtual Economy". *Foreign Affairs* vol.77 5/1998, 53-67.
- Gaddy, Clifford G. & Barry W. Ickes (1999): "Getting Realistic about Russia. No Time for Illusions". *Brookings Review* Winter 1999, 44-48.
- Greenspan Bell, Ruth (2000): "Building Trust Laying a Foundation for Environmental Regulation in the Former Soviet Bloc". *Environment* vol. 42 2/2000, 20-32.
- Gregory, Paul R. (1999): *Ten Years of Transformation*. Frankfurter Institut für Transformationstudien Arbeitsberichte No. 12/99.
- Hall, John A. (1998): "The Nature of Civil Society". *Society* vol. 35, May/June 1998, 32-41.
- Hayek, Friedrich A. (1995): *Tie orjuuteen*. Gaudeamus, Helsinki.
- Heiskala, Risto (1995): "Talcott Parsons ja rakennefunkcionalismi." Teoksessa Heiskala, Risto (toim.): *Sosiologian teorian nykysuuntauksia*. Gaudeamus, Tampere, 88-120.
- Herd, Graeme P. (1998): *Russian Federal Instability and Baltic-Nordic Security*. Baltic-Nordic Conference 24-27.9.1998. Vilnus.
- Hofferbert, Richard I. & Hans-Dieter Klingemann (1999): "Remembering the bad old days: Human rights, economic conditions, and democratic performance in transitional regimes." *European Journal of Political Research* vol. 36 3/1999, 155-174.
- Huntington, Samuel P. (1992): "How Countries Democratize". *Political Science Quarterly*, vol. 106 4/1991-92, 579-616.
- Izyumov, Aleksei & Leonid Kosals & Rosalina Ryvkina (2000): "Defence Industry Transformation in Russia: Evidence from Longitudinal Survey". *Post-Communist Economies*, vol. 12 2/2000, 215-228.
- Kallonen, Kimmo & Ketola, Kari (1996): *Voihan venäjä! Kauppaa ja kulttuuria*. Edita, Helsinki.
- Karppinen, Antti (1999): *Venäjän aatetta jäljittämässä*. Otava, Helsinki.
- Kivinen, Markku (1998): *Sosiologia ja Venäjä*. Tammi, Hämeenlinna.
- Koivisto, Mauno (1995): *Historian tekijät. Kaksi kautta II*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Koivisto, Mauno (2001): *Venäjän idea*. Tammi, Helsinki.
- Komulainen, Tuomas & Iikka Korhonen (ed.) (2000): *Russian Crisis and its Effects*. Kikimora Publications Series B:9, Helsinki.
- Kääriäinen, Kimmo (1997): *Moral Crisis or Immoral Society? Russian Values after the Collapse of Communism*. *Berichte des Bundesinstituts für ostwissenschaftlich und internationale Studien*. 26-1997.
- Kääriäinen, Kimmo (1999): *Uskonnon monet kasvot Venäjällä*. Esitelmämoniste 7.12.1999.
- Lane, David (2000): "What kind of capitalism for Russia? A comparative analysis". *Communist and Post-Communist Studies* vol. 33 4/2000, 485-504.
- Ledeneva, Alena V. (1998): *Russia's Economy of Favours Blat, Networking and informal Exchange*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Lloyd, John (2000): "The Logic of Vladimir Putin". *The New York Times Magazine*, March 19. 2000, 63-67.
- Maizel, Boris (1999): "The Postmodern Identity of Russia - and the West". *Critical Review* vol. 13 nos. 1-2, 129-140.
- Malinowski, Bronislaw (1960): *Magia, tiede ja uskonto sekä muita esseitä*. WSOY, Porvoo.
- Malinowski, Bronislaw (1990): "The group and the individual in functional analysis". Teoksessa Colomy (ed.), 3-29.
- Millar, James R. (1999): "The De-development of Russia". *Current History*, October 1999, 322-327.
- Motyl, Alexander J. (1997): "Structural Constraints and Starting Points The Logic of Systemic Change in Ukraine and Russia". *Comparative Politics* vol. 29 4/1997, 433-447.
- Nikula, Jouko (1997): *From State-Dependency to Genuine Workers Movement? The Working Class in Socialism and Post-Socialism*. Tampere University Press,

Vammala.

Nosova, Tatiana (1998): "Are the people of St. Petersburg satisfied with their health care services?". *Idäntutkimus* vol. 5 1/1998, 26-39.

Pammett, John H. (1999): "Elections and democracy in Russia". *Communist and Post-Communist Studies* vol. 32 1/1999, 45-60.

Parsons, Talcott (1958): *Essays in Sociological Theory*. Revised Edition. The Free Press, Glencoe.

Parsons, Talcott (1967): *Sociological Theory and Modern Society*. The Free Press, New York.

Parsons, Talcott (1970): *The Social System*. Routledge & Kegan Paul, London.

Parsons, Talcott (1978): *Action Theory and the Human Condition*. The Free Press, New York.

Piirainen, Timo (1998): "From Status to Class: The Emergence of a Class Society in Russia". Teoksessa Kivinen (ed.), 314-341.

Piñera, José (2000): "A Chilean Model for Russia". *Foreign Affairs* vol. 79 September/October 2000, 62-73.

Popper, Karl R. (1974): *Avoin yhteiskunta ja sen viholliset*. Otava, Keuruu.

Rueschmeyer, Dietrich & Evelyne Huber Stephens & John D. Stephens (1992): *Capitalist Development & Democracy*. Polity Press, London.

Rutland, Peter (1997): "The Rocky Road from Plan to Market". Teoksessa White et al. (eds), 149-168.

Sailas, Anne (1996b): "Elämäntapa murroksessa". Teoksessa Sailas, Anne, Ilmari Susiluoto ja Martti Valkonen (1996), *Venäjä - jättiläinen tuuliajolla*. Edita, Helsinki, 225-266.

Sen, Amartya (1999): "Democracy as a Universal Value". *Journal of Democracy*, vol. 10, No 3 July 1999, 3-17.

Shapiro, Judith (1997): "Health and Health Care Policy". Teoksessa White et al. (eds), 169-188.

Shmelev, Nikolai (2000): "Russia: The Emerging Consensus on National Reconstruction". *Internationale Politik und Gesellschaft* 1/2000, 62-73.

Stalin, J.V. (1951): Teokset 7. osa. Karjalais-suomalaisen SVT:n valtion kustannusliike, Pietroskoi.

Sutela, Pekka (2000a): "Financial Crisis in Russia". Teoksessa Komulainen & Korhonen (ed.), 17-31.

Sutela, Pekka (2000b): "Russia: The State and Future of the Economy". Teoksessa Komulainen & Korhonen (ed.), 167-182.

Sänkiahho, Risto (1977): *Kiinan kansantasavallan suuri proletaarinen kulttuurivallankumous*. Helsingin yliopisto, Yleisen valtio-opin laitos, Tutkimuksia, Sarja C / Sosialististen järjestelmien tutkimuksia 3, 1977.

Troitski, Artemi (1999): *Kiinnostavia aikoja. Kirjoituksia 90-luvun Venäjältä*. Like, Helsinki.

White, Stephen & Alex Pravda & Zvi Gitelman (eds) (1997): *Developments in Russian Politics* 4. McMillan Press, Ebbw Vale.

White, Stephen & Richard Rose & Ian MacAllister (1997): *How Russia Votes*. Chatman, New Jersey.

Wilson, James Q. (2000): "Democracy for All?" *Commentary* March 2000, 25-28.

Wolosky, Lee (2000): "Putin's Plutocrat Problem". *Foreign Affairs* vol. 79 2/2000, 18-31.

Woodruff, David (1999): *Money Unmade Barter and the Fate of Russian Capitalism*. Cornell University Press, Ithaca.

Wyman, Matthew & Bill Miller & Stephen White & Paul Heywood (1995): "Parties and Voters in the Elections". Teoksessa Lentini, Peter (ed) (1995): *Elections and Political Order in Russia. The implications of the 1993 elections to the Federal Assembly*. Central European University Press, Guildford, 124-142.

Åslund, Anders (1999): "Russia's Collapse". *Foreign Affairs*, vol. 78 5/1999, 64-77.

Kirjoittaja on Tampereen yliopiston valtio-opin professori.